

GLOVICZKI ZOLTÁN

Még egy szó az „ateista transzcendenciáról”

Reflexió Németh Gábor *A transzcendencia hiánya vagy átalakulása?...* című írására¹

<https://doi.org/10.71157/upsz.2026.07-08.08>

Németh Gábor az Új Pedagógiai Szemle 2026/5-6. számában fogalmazta meg elmét gyönyörködtető (sőt, némileg zavarba ejtő) szakirodalmi háttérre épülő értékes gondolatmenetét az általa „ateista transzcendencia”-nak nevezett szellemtörténeti jelenségről. A tanulmány egyfajta „keresztény pedagógiai” nézőpontból állapítja meg, hogy a modern, szekularizált társadalmakban a transzcendencia nem tűnt el, hanem átalakult: a vallási nyelvről leválva új formákban jelenik meg az erkölcsi elköteleződésben, a közösségi felelősségvállalásban és a jövőre irányuló értelemkeresésben. A pedagógiai dimenzió feltárásában Makarenko és Szuhomlinszkij életműve szolgál számára példaként, különös tekintettel a jövőorientáció, az erkölcsi többlet és a közösség szerepére. A tanulmány mellett érvel, hogy az ateista transzcendencia valós emberi és pedagógiai tapasztalat, míg végső megalapozottsága bizonytalan marad. Az alábbiakban néhány további szemponttal szeretnénk hozzájárulni a felvetett tézisekhez.

Egyet kell értenünk abban, hogy a Magyarországán a Köznevelésről szóló 1993. évi 79. törvényben jogszabályi szinten megfogalmazódó értéksamlesség az iskolai oktatás-nevelés világában félrevezető paradoxonnak tekinthető. Mivel a családok, a

pedagógusok – az ember – morális, intellektuális, társadalmi értékek mentén élnek életüket, értéksamlessen iskoláztatásról legfeljebb abban az esetben beszélhetünk, amikor egy gyermek-tanuló minden egyes munkanapon azonos arányban találkozik egymással ellentétes értéktételekkel, amelyek így matematikailag „semlegesítik” egymást. Németh Gábor tanulmánya is leszögezi: hétköznapi tapasztalata szerint minden elkötelezett pedagógus, legyen keresztény vagy ateista, képvisel empirikusan megközelíthető jelenségeken túlmutató, alapvetően erkölcsi értékeket. Hogyan értelmezzük ezt a jelenséget a kereszténység által ideológiailag meghatározott világ utáni szekuláris korszakban – teszi fel a kérdést.

A jelenség értelmezésekor lehetőségünk adódik tágítani térbeli és időbeli horizontunkat. A szerző által transzcendensnek nevezett gondolati szférával való találkozás ugyanis sem időben, sem térben nem a kereszténységhez kapcsolódik, ami egyszerre teszi egyszerűbbé, de összetettebbé is alapkérdésünket. Maga a fogalomhasználat is tágitja a probléma határait, hiszen a „transzcendencia” (szemben mondjuk a „szent” esetleges jelentéstartalmával) bármit jelent, ami tapasztalati világunk határain túl lép (latinul: *transcendit*). A közelmúlt

¹ Új Pedagógiai Szemle. 76. 5–6. sz., 132–142. DOI: 10.71157/upsz.2026.05-06.08

történelmében élve talán meghökkentő megállapítás, de a szovjet kommunista pedagógia erkölcsi elköteleződése a legkevésbé kontrasztja a keresztény megközelítésnek, hiszen itt két szélsőségesen idealista, sőt eszkatologikus világértelmezés áll egymással párhuzamban. Érdekes nyomon követni, hogy éppen a pedagógiai gondolkodás világában ma – pontosan az erkölcsi értékközetítés és normativitás szempontjából – a szélsőbaloldali és a keresztény gondolkodás áll leg-

közelebb egymáshoz, olyan tényleges – bár sok szempontból vitatott – metszéspontokat hozva létre, mint például Paolo Freire munkássága a felszabadítási teológia tükrében.² Németh Gábor kérdésfelvetése ennél sokkal mélyebb ellentmondásokra világít rá, ha azt kérdezzük: hogy viszonyul a keresztény transzcendencia-viszonyhoz térben a buddhizmus, vagy bármely távol-keleti kultúra, időben a kereszténység előtti görög filozófia elköteleződése a „szép”, „igaz” és „jó” keresésében? Az arisztotelészi metafizika nyelvi párhuzama a latin transzcendenssel ugyan csak tudománytörténeti esetlegesség, nyilvánvaló, hogy az antikvitás, vagy bármely nem keresztény kultúra etikai vagy éppen esztétikai érdeklődése hasonló kérdést vet fel, mint Németh Gábor rácsodálkozása szekuláris világunk hasonló törekvéseire. Problémafelvetésünk tehát nem – ahogy ő fogalmaz – az „Isten utáni”, hanem az Isten nélküli emberekből indul ki, továbbra is az ő fogalomhasználatát idézve: az etikai értékek perszonalizált vagy deperszonalizált magyarázatából és követéséből.

az evolúcióbiológia,
az idegélettan, a szociológia
és a pszichológia igenis
ad válaszokat

Az emberi önfeláldozás, a fegyelem, önzetlenség, a közösség, a barátság és más etikai értékek értékmivolta mégiscsak valamilyen tapasztalata az emberiségnek. Ezek különféle értelmezései azután többféle életvezetési stratégiát alakítottak ki. Az első a kereszténységben és más, kinyilatkoztatáson alapuló vallásokban megjelenő út: ezek az értékek Isten által teremtet tényezők, ebből az eredetből származik értéktartalmuk, és

ebbéli megváltoztathatatlan alaphelyzetükből ered az az imperatívusz, hogy ezeket tiszteletben tart-suk. A második a filozófia megközelítése, mely mindezen értékeket a világ rendjének „logiká-

jába” kívánja beilleszteni. A családi és társadalmi kohézióval és működőképességgel, az emberi jólléttel és viszonyokkal kapcsolatos tapasztalatokat kívánják összefüggésrendszerbe helyezni.

A harmadik a jellemzően a XX. században tömegessé váló tudatos ateizmus, mely – ahogy erre Németh Gábor is rámutat – egyszerűen elutasítja, hogy bármilyen transzcendenciára irányuló kérdést feltegyen, így értelemszerűen a válaszokról is lemondva. A tapasztalati világ: amit ismerünk, a tapasztalaton túli világ: amelyet nem ismerünk – vagyis bármely arról alkotott fogalmi konstrukció definitíve hamis. A negyedik pedig az utóbbi néhány évtized természet- és társadalomtudományainak válasza az etikai kérdésekre, ahol az evolúcióbiológia, az idegélettan, a szociológia és a pszichológia igenis ad tudományos válaszokat azokra a kérdésekre, amelyekre a teológia a teremtéstörténettel válaszol.

² vö. Gloviczki Z.: Idő-szerű recenzió. *Új Pedagógiai Szemle*. 70. 9–10. sz., 117–122.

Némi iróniával tesszük hozzá: a harmadik változat elterjedtsége részben a negyedikkel kapcsolatos tájékoztatlanságból is fakad. Ahogy sok szempontból a konzervatív iskolai tananyagok és az általuk közvetített „tudományos” világlátás általában is komoly lemaradásban van az egyébként ateista gyökerű tudományos fejlődéshez képest. A kora-újkori empirizmus és racionalizmus nyomán kibontakozó felvilágosodás és később a XIX. századi pozitívizmus a világ tapasztalati és logikusnak imponáló törvényszerűségeken alapuló magabiztossága ugyanis rég a múlté. Heisenberg határozatlansági relációjától Lorenz nemlineáris dinamika-modelljén át a big data alapú megközelítésekig számos tudománytörténeti fordulat árnyalta az elmúlt száz évben a keresztény világkép tudományos alternatívájának célképzetét.

A létfenntartáson és a hétköznapi tapasztalatokon túli értékek keresése és értelmezése tehát nem a kereszténység és az ateizmus modern kori küzdelme utáni jelenség. Nem újszerű. Kérdésnek azonban kérdés.

Miért velejárója emberségünknek? Az isteni teremtés és kinyilatkoztatás következménye? Nem tudjuk, csak tapasztaljuk, hogy a társadalmi kohézió és az emberi boldogságérzet feltételei – vagyis nem próbáljuk meg értelmezni, csupán képviseljük (Németh Gábor ateistái)? Vagy keresünk rájuk tudományos magyarázatot? Melyik attitűd a hitelesebb, logikusabb, megalapozottabb – melyik a pedagógiaileg helyesebb? Nem biztos, hogy eldönthető és eldöntendő

kérdés. Pontosabban, ami a hitelességet illeti: alighanem az adja meg ezen etikai értékek pedagógiai relevanciáját, ha az adott pedagógus a saját attitűdjének megfelelően képviseli azokat.

Többet adunk-e tanítványainknak akkor, ha a transzcendens (valójában: etikai) értékek eredetét és megkérdőjelezhetetlenségét a keresztény teológia magyarázatával támasztjuk alá? Létezik-e egyáltalán ebből a

szempontból egy Németh Gábor által felvetett „keresztény pedagógia”?

Hétköznapi szóhasználatunkban óvatosan kell kezelnünk a „konzervatív”, „progresszív”, „keresztény” és „ateista” pe-

dagógiák fogalmi rendszerét. Ezek ugyanis valójában nem pedagógiai iskolákat, hanem személyes ideológiai elköteleződéseket takarnak.³ De szűkítsük gondolatmenetünket a „keresztény pedagógia” fogalmára. Értelmezhető-e a szókapcsolat a pedagógiai munkára azon túl, hogy az adott pedagógus – óvónő vagy matematikatanár – keresztény vallású? Ha nem kifejezetten a vallásoktatásról nyilatkozunk (ahogy nyilván nem), sajátos módszertannal, szemlélettel, sőt tartalommal bíró keresztény pedagógiáról nem beszélhetünk. Egyedül katolikus pedagógiáról, aminek az oka nem a katolikus egyház bármiféle kiemelt státusza, hanem annak hierarchiája. Az a háttér, amelyben egyáltalán kialakulhat egy egész egyházra (vallásra) vonatkozó egységes tanítás és eszmerendszer a kereszténység közös alapjául szolgáló krisztusi kinyilatkoztatáson túl. Katolikus pedagógia valóban létezik, mert a katolikus

sajátos módszertannal,
szemlélettel, tartalommal
bíró keresztény pedagógiáról
nem beszélhetünk

³ vö. Gloviczki Z.: Egy sosemvolt iskola emlékére. Anthony O’Hear „A liberális oktatás nevében” című kötetének margójára. *Új Pedagógiai Szemle*. 76. 3–4. sz., 5–14.

egyház, megdöbbenően későn, a II. vatikáni zsinaton és az azóta eltelt évtizedekben módszeresen kialakította egységes álláspontját a pedagógiával kapcsolatban. Az 1962 és 1965 közt tanácskozó zsinat, majd a kérdés további vizsgálatára és kezelésére felállított Nevelési Kongregáció, később Dikasztérium nevelésről alkotott képe és tanítása pedig nem abban foglalható össze, hogy beszéljünk-e és hogyan beszéljünk tanítványainknak Istenről, hanem, hogy hogy neveljünk belőlük személyként és közösségként boldog és boldogulni képes felnőtteket. A zsinat vonatkozó dokumentuma alapvetésként mondja ki, hogy ez az elvrendszer harmóniában kell hogy álljon a modern lélektan és neveléstudomány mindenkor általános eredményeivel⁴ – ennek megfelelően a megszülető katolikus nyilatkozatok és dokumentumok⁵ máig a legprogresszívebb szakmai alapvetésekként olvashatóak. Természetesen

ezekre is igaz, hogy megállapításaik a katolikus hiten és tanításon alapulnak, így háttérükben egyfajta koherens és következetes világkép áll, az, amelyet Németh Gábor értehetően hiányol az ateista kollégák értékképzete mögül. De a hitre nevelést és a teológiai álláspont közvetítését következetesen nem a verbális közlés útján tartják lehetségesnek és szükségesnek, hanem a hitelesen megélt keresztény élet tanúságtételén keresztül. Ahogy Németh Gábor éppen az ateista pedagógusról mondja ki: „az ő személyes integritása, következetessége és hitelessége

személyként és közösségként
boldog és boldogulni
képes felnőttek

biztosítja az értékek érvényességét”. Hogy a szerző szerint számukra veszélyforrás, a kiégéshez, összeomláshoz vezethet, amikor mindezt „saját erejükre” kénytelenek alapozni – mérlegelhető álláspont. De semmi képp sem pedagógiai, hanem személyes kérdés. Láthatólag nem általánosítható, hiszen a kiinduló felismerés éppen abban áll, hogy ateista kollégák is transzcendens értékeket közvetítenek. Ahogy megfordítva is ingatag az állítás: a keresztény alapú etikát hirdető pedagógusok jó részénél sincs ugyanis ontológiai biztonságot adó személyes hit a képviselt elvi értékrend mögött.

Mindez azt jelenti tehát, hogy a „keresztény pedagógia”-ként rendszerszinten egyedül megfogható katolikus egyházi üzenet szerint nincs különbség a katolikus hit vagy az ateizmus alapján álló hiteles és vonzó etikus értékrend és pedagógiai példa között?

A jelenség szintjén egyedül ezeknek az értékeknek a hitbeli közösségben való megélése a különbség, a nevelőtestület, a diákok és az egész intézményi közösség szintjén,

amely hitbeli közösség már a vallásosság egészen konkrét megnyilvánulásaiig vezet. Ez azonban túlmutat gondolatmenetünk értelmezési horizontján. A tényleges hétköznapi pedagógiai munka esetében a különbség valóban annyi, hogy mi áll – egyfajta személyes munícióként – a pedagógus hátterében erőforrásként, viszonyítási pontként. A jelen sorok írója katolikus hitében egyetért Németh Gáborral, azt feltételezve,

⁴ Gravissimum educationis 1. Letöltés:

https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_gravissimum-educationis_en.html

⁵ Összevűjtött magyar kiadásban: Tözsér E. és Zsódi V. (szerk., 2026): *Szentszéki dokumentumok a keresztény nevelésről és a katolikus oktatásról (1965–2025)*. Szent István Társulat, Budapest.

hogy biztosabb alappal rendelkezünk. Ha azonban ezt egy hasonló etikai normák szerint élő ateista kolléga megkérdőjelezi, nincs mód eldönthető vitába bocsátkoznunk vele. Bosz-

szanthat minket, persze, hogy „nem látják be”: Istentől kapták a transzcendens iránti érdeklődésüket, vágyukat, nyitottságukat és elköteleződésüket, de ez a bosszankodásunk nem kérdőjelezi meg értékrendjük pedagógiai hozzáadott értékét. A probléma in-

entől – éppen transzcendens volta miatt – örökké nyitott marad. Hiszem, vagy nem hiszem, vallom, vagy nem vallom, Istennek nevezem, vagy nem nevezem Istennek.

Ennek az örök nyitottságnak a példaként hadd álljon itt egy elvarratlan gondolat folytatása: az ember etikai elköteleződésének tudományos magyarázata. Tudományos magyarázatnak tekinthető a szociológia és a pszichológia, majd legújabban az idegélettan számos megállapítása, mely az emberi együttlétől az altruizmusig egyszerűen tudomásul veszi és rögzíti, hogy ezek egyéni és közösségi jóllétünkhöz hozzájárulnak. Ahogy teljes emberi életünkhöz szükségesek a finom manipulációra alkalmas mellső végtagok és a rendkívül differenciált

hangképzésre alkalmas szervrendszerünk, úgy az érzelmi és társas intelligenciába sorolható számos – ha tetszik, „transzcendensnek” nevezhető – antropológiai jelenség is. A miértre és hogyanra azután az evolúcióbiológia igyekszik válaszokat adni. Barátság? Önfeláldozó emberi gesztusok? Az emberi

fejlődés során az érdekellentétet hordozó kapcsolatok minimalizálása és az érdekközösséget építő viszonyok maximalizálása az evolúciós kiválasztódás zálogai, tehát a mai ember életben maradásának feltételei.

Ezekkel a válaszokkal a tarsolyunkban azonban az a kérdés, hogy a mai emberi személy és társadalom minőségének hátterében a Kozmosz egy adott téridő-pillanatában megfogható ok és cél vagy a véletlen áll-e – mindenkor fennmarad.

Hasonlóan örök Németh Gábor kérdése: miért és hogyan lehetséges, hogy ateista pedagógusok is transzcendens (elvont etikai) értékeket képviselnek és közvetítenek, anélkül, hogy emögött a teremtés tudatos okát és célját feltételeznék.

De képviselik és közvetítik.

„Hála Istennek.”

